

Bertrandon de La Broquière'in Seyahatnamesinde "Özümlenme" Girişimi An "Assimilation" Attempt in Bertrandon de La Broquière's Travelogue

Muhammed Ali BUDAK

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Muhammed Ali BUDAK

ORCID: [0000-0002-4610-090X](https://orcid.org/0000-0002-4610-090X)

e-mail: malibudak@yahoo.com.tr

Başvuru/Submitted: 01.01.2024

Kabul/Accepted: 28.02.2024

Atf: Budak, Muhammed Ali, "Bertrandon de La Broquière'in Seyahatnamesinde "Özümlenme" Girişimi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024): 194-207.

Citation: Budak, Muhammed Ali, "An "Assimilation" Attempt in Bertrandon de La Broquière's Travelogue", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (June 2024): 194-207.

Lisans/License:

Öz- Bertrandon de La Broquière Burgonyalı bir casustur. Senyörü olan Burgonya Dükü III. Philippe le Bon (İyi Filip) tarafından 1432 yılında Doğu'ya gönderilmiştir. Yeni bir Haçlı Seferi için istihbarat toplamak amacıyla hacı kıyafetinde deniz yoluyla Kutsal Topraklara varmış ve Yafa'da karaya çıkmıştır. Burada başta Kudüs olmak üzere çeşitli Hıristiyan kutsal mekânlarını ziyaret etmiş, kara yoluyla Suriye, Anadolu ve Balkanlar üzerinden 1433 yılında vatanına geri dönmüştür. Bu süreçte Dımaşk'ı (Şam) iki defa ziyaret etmiş, ilk ziyaretinde adını Berkuk Hanı olarak verdiği bir binadan bahsetmiştir. Bertrandon'un anlattığına göre bu binadaki taşlardan birinin üzerinde Fransız Hanedanının sembolü olan *fleur-de-lis* yani zambak çiçeği vardır. Ona göre bunun nedeni Memlük Sultanı el-Melikü'z-Zahir Seyfeddin Berkuk'un Fransız Krallığından olmasıdır. Bertrandon de La Broquière'in Fransız hanedanıyla ve dolaylı olarak da Hıristiyanlıkla ilişkilendirmek istediği Berkuk hakkında söyledikleri doğruyu yansıtmamaktadır. Bununla beraber böyle bir harekette bulunan ilk kişi Bertrandon değildir. Pek çok seyahatname veya günümüzde tarihçilerin kaynak olarak kullandığı yazılı eserleri kaleme alanlar da bu tür çarpıtmalara teşebbüs etmiştir. Bu çalışmada özümlenme (assimilation) adıyla tanımlanan bu olgu, istihbarat görevinden dönmüşün ardından, senyörünün talebi doğrultusunda Bertrandon de La Broquière'in Fransızca olarak kaleme aldığı *Denizasıırı Seyahat* adlı seyahatnamesinde Berkuk hakkında söyledikleri doğrultusunda incelenecektir.

Anahtar Kelimeler- Ortaçağ, Türkler, Fransızlar, Memlükler, Seyahatnameler, Özümlenme (Assimilation).

Abstract – Bertrandon de La Broquière is a Burgundian spy. He was sent to the East in 1432 by order of his seigneur Philip III (Philippe le Bon), Duke of Burgundy. In order to gather intelligence for a new Crusade, he arrives in the Holy Land by sea disguised as a pilgrim and disembarks in Jaffa. Here he visits various pilgrimage centers, primarily Jerusalem, and returns to his homeland in 1433 via Syria, Anatolia and the Balkans. During his journey, he visits Damascus twice. During his first visit, he describes a building that he named Barquq Inn. According to his account, one of the stones in this building has a *fleur-de-lis*, or lily flower, which is the symbol of the French Dynasty, engraved on it. In his opinion, the reason for this is that the Mamluk Sultan Al-Malik Az-Zahir Sayf ad-Din Barquq was from the French Kingdom. What Bertrandon de La Broquière said about Barquq, which he wanted to associate with the French dynasty and indirectly with Christianity, does not reflect the truth. In addition, Bertrandon is not the first person to make such a distortion. Those who wrote many travelogues or written works used as sources by historians today have also attempted such distortions. In this study, this phenomenon, defined as assimilation, will be examined in line with what Bertrandon de La Broquière said about Barquq in his travelogue titled *Le Voyage d'Outre-Mer*, which he wrote in French upon his seigneur's request, after his return from duty.

Keywords- Medieval Period, Turks, French, Memluk Sultanate, Travelogues, Assimilation.

Yayın Tarihi	26.06.2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26.06.2024
Reviewers	Single Anonymized - Two Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

The use of travelogue-type works as sources in Turkish historiography started with Mehmet Fuat Köprülü. Because, while listing the sources of 14th century Anatolian geography, apart from the works written in the Ilkhanids and Egypt, which provide limited information, he specifically mentioned Ibn Battuta's travelogue. Another traveler who came to Anatolia exactly a century after Ibn Battuta (1432-1433) was Bertrandon de La Broquière.

Bertrandon de La Broquière is a Burgundian spy. He was sent to the East on a secret mission by the Duke of Burgundy, Philippe le Bon (Philip III the Good), in 1432. He reaches Jaffa by sea from Venice and visits the surrounding Christian pilgrimage sites. Then he passes to Anatolia via Syria. He reaches the Byzantine Empire through the lands of the Ramadanid Emirate, the Karaman Emirate and eventually the Ottomans. He leaves Constantinople on January 23, 1433, continues his way through Europe and returns to his homeland. Bertrandon's main purpose, seemingly coming to the Holy Land as a pilgrim, is to collect intelligence for a new Crusade that Philippe le Bon is considering. Charles Henri Auguste Schefer, who published the manuscript of the travelogue, proves in his preface to the work, with the information obtained from archive records, that Bertrandon de La Broquière had already fulfilled such covert duties and that he continued these activities after returning from the East.

Bertrandon de La Broquière records what he saw during his mission in the East and later, both to guide those who wanted to travel to these places and because his lord made such a request, he wrote his experiences in French and transform them into a book called *Le Voyage d'Outre-Mer* in 1459. Bertrandon de La Broquière begins his journey in February 1432, and describes the part up to Syria "without giving much detail, only lightly touching on it, since the roads leading to Jerusalem are known to everyone." After passing from France to Italy, he leaves Rome on March 25, reaches Venice, and sails to the Mediterranean on May 8, boarding one of the two ships that takes pilgrims to the Holy Land. After disembarking in Jaffa, he begins his pilgrimage, visiting many places sacred to Christianity, including Jerusalem, Bethlehem, Mount Sinai, and Nazareth. These visits of his, his statement that he saw the Tombs of the Innocents in Murano, which he named Reault, while he was in Venice, and his description of the members of the Cordelier Sect, among the various Christian communities that came to Jerusalem, as "educated and pure Christians", shows how sincere a Christian he is: The fact that he explains that he was subjected to various religious practices just to extort money from him at another pilgrimage site called Notre Dame de Serdenay (Monastery), sixteen miles north of Damascus, reveals that this sincerity, in addition to his other character traits, is not blind bigotry. During his first visit to Damascus, he sees a stone engraved with a *fleur-de-lis*, the coat of arms of the French dynasty, in an inn and named it the Barquq Inn. After this, he praises the Mamluk Sultan Al-Malik Az-Zahir Sayf ad-Din Barquq, who died approximately 35 years before his visit to these lands, and associates him with the Kingdom of France and indirectly with Christianity.

Bertrandon de La Broquière's behavior like this once again shows that, in historical research, sources that spontaneously become sources, that is, sources that do not aim to preserve any memories and that are not consciously created, are much more reliable than consciously created sources. Even Bertrandon, who was believed to be able to make impartial observations and was probably given such a task because of this feature of his, could not neutralize this human characteristic in *Le Voyage d'Outre-Mer*. Therefore, first of all, such works and, if possible, the person who created the work used must be examined very carefully.

Secondly, it should be noted that Bertrandon had a kind of "seigneur loyalty" that led him to travel so far from his country and under extremely difficult conditions, and to engage in such covert activities that would probably never come to light or were not expected to come to light. Since it was not possible to talk about a kind of patriotism in the Middle Ages in its modern form and meaning, the biggest driving force of his activities was the love and loyalty he felt for his lord Philippe le Bon - which brings to mind the bond between Jean de Joinville and Louis IX. The combination of these feelings and the factors such as coming across a trace of his own culture, far away from his country, and the sense of respect that the political, religious and commercial features of the Mamluk Sultanate created in Bertrandon, led to the fact that he, like others, felt the need of creating a kind of association and assimilation between them.

GİRİŞ

Yol betiği de denilen seyahatname türü edebi eserlerin Türk tarih yazımında kaynak olarak kullanılması Mehmet Fuat Köprülü ile başlamıştır.¹ Zira bizzat kendisi XIV. yüzyıl Anadolu coğrafyasından bahseden kaynakları sayarken İlhanlılar ile Mısır'da yazılan ve sınırlı bilgi veren eserlerden başka İbn Battuta'nın seyahatnamesini özellikle belirtmiştir.² İbn Battuta'dan tam bir asır sonra (1432-1433) Anadolu'ya gelen bir başka seyyah da Bertrandon de La Broquière'dir.

Bertrandon de La Broquière Burgonyalı bir casustur.³ Burgonya Dükü III. Philippe le Bon (İyi Filip) tarafından 1432'de gizli bir görevle Doğu'ya gönderilmiştir. Kendisi Venedik'ten deniz yoluyla Yafa'ya ulaşmış, başta Kudüs olmak üzere çevredeki Hristiyan kutsal mekanlarını ziyaret etmiştir. Sonra Suriye üzerinden Anadolu'ya geçmiş,⁴ Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve nihayetinde Osmanlı toprakları üzerinden Bizans İmparatorluğu'na ulaşmıştır. Konstantinopolis'ten 23 Ocak 1433'te ayrılarak Avrupa üzerinden yoluna devam ederek vatanına geri dönmüştür. Görünüşte bir hacı gibi Kutsal Topraklara gelmiş olan Bertrandon'un asıl amacı Philippe le Bon'un planladığı yeni bir Haçlı Seferi için istihbarat toplamaktır⁵ ki seyahatnamenin el yazmasını neşreden Charles Henri Auguste Schefer, esere yazdığı önsözde, Bertrandon de La Broquière'in bu tür örtülü görevleri zaten yerine getirdiğini ve Doğu'dan döndükten sonra da yine bu faaliyetlerine devam ettiğini arşiv kayıtlarından elde ettiği bilgilerle göstermektedir.⁶ Bertrandon de La Broquière doğudaki bu görevi esnasında gördüklerini yanındaki "küçük hatıra defterine" kaydetmiş, daha sonra hem buralara bir seyahat yapmak isteyenlere yol göstermesi hem de senyörü böyle bir istekte bulunduğu için yaşadıklarını Fransızca kaleme alarak 1459 yılında *Denizaşırı Seyahat* (Le Voyage d'Outre-Mer) adıyla kitap haline getirmiştir.⁷

Bertrandon de La Broquière'in seyahatnamesini neşreden Ch. Schefer, esere yazdığı önsözde, kendi zamanına kadar yapılan kısmi veya tam tercümelere, bildirilere, çalışmalara vs. dair kısa bilgiler vermiştir.⁸ Semavi Eyice de makalesinde bunları büyük oranda tekrarlamakla yetinmiş, çalışmasının ilgili yerlerindeki dipnotlarda *Denizaşırı Seyahat*'i araştırmalarında kullanan Jean Ebersolt ve Nicolae Iorga'dan bahsetmiştir.⁹ Bu seyahatname – çoğu seyahatname gibi – büyük oranda, hâlihazırda yapılmakta olan çalışmaları destekleme ve tamamlama amacıyla kullanılmış,¹⁰ ancak az sayıda müstakil

¹ Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", *Edebiyat Araştırmaları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1986), 7-8; Erdem Sönmez, "Annales Okulunun Türkiye'deki Tarih Araştırmalarına Etkisi", içinde *Mehmet Fuat Köprülü*, ed. Yaya Kemal Taştan, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 256.

² Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1991), 16.

³ Halil İnalcık, "The Ottoman Turks and The Crusades, 1329-1451", içinde *A History of The Crusades*, C 6, ed. Kenneth M. Setton-Harry W. Hazard-Norman P. Zacour, (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1989), 275; Christopher Tyerman, *God's War, A New History of The Crusades*, (London: Penguin Books, 2007), 846.

⁴ Bertrandon'un bu esnada Dulkadiroğulları olarak bilinen beyliğin adını Surgadiroly [*Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Broquière*, ed. Charles Henri Auguste Schefer, (Paris: Ernest Leroux Editeur, 1892), 82, 102] olarak vermesi, Eyice'ye göre [Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnamesi (1432-1433)", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 6, S. 1-2 (1975): 94, d.n. 23] bu Türkmen beyliğinin adının o dönemde Zulkadir oğulları olarak söylendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Uzunçarşılı ise Osmanlı tarihlerinde de Zulkadir şeklinde yazılan bu ad yerine Türkiye Türkçesine daha uygun olduğunu belirttiği Dulkadir şeklini kullanmayı tercih etmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1969), 169.

⁵ Eyice, "Bertrandon de la Broquière," 87.

⁶ "Nitekim 1423'te, Navarre Kralı Charles III ve Foix Kontu Jean nezdinde yerine getirilecek gizli bir görev Bertrandon'a veriliyordu." "1431 yılı içinde Bertrandon de La Broquière ve Pierre de Vauldret, Bourgogne düküne Bruxelles'de bazı gizli hizmetlerde bulunmuşlardı." "Yine Jehan Abonnel'in 31 Aralık 1432'de kapatılmış hesap kayıtlarının bir maddesi dikkat çekicidir. Bu madde, Bertrandon de La Broquière'in denizaşırı seyahate yalnızca Philippe le Bon'un emri üzerine çıktığını reddedilemez bir biçimde göstermektedir. Gerçekten Jean Abonnel'in belirttiğine göre kendisine giyim kuşam teminine ve senyörümüzün verdiği emirden de anlaşıldığı gibi şu günlerde gönderileceği bazı uzak ülkelerdeki gizli seyahatini onuruyla yapabilmesine yardım için Flandre akçesi olarak iki yüz lira kırk gros tutarındaki meblağı, senyörümüz, başyaver Bertrandon de La Broquière'e ihsan etmiştir." "... (1436 yılında) böylece Bertrandon'a, efendisinin kendisine yüklediği görevler ve kimseye bildirmemesini istediği işler için Flanders akçesiyle 70 lira naklen ödenmiştir." vs. Bkz. Bertrandon de La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, ed. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), 49-56.

⁷ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 258, 298.

⁸ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 43-47.

⁹ Eyice, "Bertrandon de la Broquière," 90-91, 103 d.n. 46, 109 d.n. 63.

¹⁰ Peter Schreiner, "Konstantinopolis'te Seyyahlar ve Rehberleri", çev. A. Ufuk Kılıç, *Bizans-Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, ed. Annie Pralong, çev. Buket Kitapçı Bayrı, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 302-318; Mehmet Ali Kapar, "İki Seyyah Bir Kültür: Broquière ve İbn Battuta Seyahatnamelerine Göre Türklerde Yemek Kültürü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41 (2019), ss. 427-444; Zeynep Kocabıyıkoglu Çeçen, "Praising The Turk After Nicopolis: French Sources", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36, S. 1 (2021), 187-207; Emine Erdoğan Özünlü, "Moğollarda ve Osmanlılarda 'At ve Süvari' Geleneği",

bir çalışmanın konusu olabilmıştır ki bunların başında yukarıda adı geçen Semavi Eyice'nin hem tanıtma hem de kısmi araştırma makalesi gelmektedir. O, bu makalesinde Bertrandon'un İslam topraklarında yaşadıklarını özetleyerek anlatmış ve kimi yerlerde açıklamalar yapmıştır.¹¹ Batı yazınında yapılan çalışmaların sayıca daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.¹²

Burada Bertrandon'un Memlük Sultanı (el-Melikü'z-Zahir Seyfeddin) Berkuk'u Hıristiyan kültür dairesine dâhil etme girişiminin muhtemel kaynakları ve nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1. II. Memlük Sultanı (el-Melikü'z-Zahir Seyfeddin) Berkuk

Bertrandon de La Broquière 1432 Şubat ayında yolculuğuna başlamış, “*Kudüs'e giden yollar herkes tarafından tanındığı için Suriye'ye kadar olan bölümü fazla ayrıntı vermeden, hafifçe değinerek*” anlatmıştır. Fransa'dan İtalya'ya geçtikten sonra geldiği Roma'dan 25 Mart'ta ayrılarak Venedik'e ulaşmış ve hacı adaylarını Kutsal Topraklara götüren iki gemiden birine binerek 8 Mayıs'ta Akdeniz'e açılmıştır.¹³ Yafa'da karaya çıktıktan sonra haccını gerçekleştirmeye başlamış, bu süreçte başta Kudüs, Beytüllahim, Sina Dağı, Nasıra olmak üzere Hıristiyanlık için kutsal olan pek çok yeri ziyaret etmiştir.¹⁴ Onun bu ziyaretleri, Venedik'teyken adını Reault olarak verdiği Murano'da¹⁵ Masumların Mezarlarını¹⁶ gördüğünü söylemesi ve Kudüs'e gelen çeşitli Hıristiyan cemaatlerinden sadece Cordelier Tarikatı üyelerini “eğitilmiş ve saf Hıristiyan” olarak tanımlaması,¹⁷ ne kadar samimi bir Hıristiyan olduğunu gösterirken; Dımaşk'ın (Şam) on altı mil kuzeyindeki Notre Dame de Serdenay (Manastırı) adlı başka bir hac yerinde sadece ondan para almak için çeşitli dini uygulamalara maruz kaldığını anlatması¹⁸ da bu samimiyetinin, diğer karakter özelliklerine ek olarak gözü kapalı bir bağnazlık olmadığını ortaya koymaktadır.

Bertrandon de La Broquière Dımaşk'a ilk kez geldiğinde, tüccarların mallarını koyabildikleri, adı Berkuk Hanı olan bir handan bahsettikten sonra Memlük Sultanı Berkuk'u övmüş ve ardından şunları söylemiştir: “*Bu Berkuk yiğit bir adamdı ve ülkede büyük bir ün yapmıştı. Kendisinin Fransa Krallığı'na mensup olduğuna inanıyordu; nitekim o binanın inşa edildiği taşlardan birine zambak çiçekleri işlenmişti ve görünüşe göre bu çiçekler, bina yapıldığından beri oradaydı. Berkuk'un kökeni ne olursa olsun kendisi muteber bir kişiydi...*”¹⁹

Altay Toplulukları, ed. İlhan Şahin ve diğerleri, (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 2022), 165-180, verilebilecek örnekler arasındadır.

¹¹ Eyice, “Bertrandon de la Broquière,” 85-126.

¹² Attila Bărany, “Burgundian Crusader Ideology in Bertrandon de la Broquière's *Le Voyage d'Outremer*”, *Byzance et l'Occident III-Écrits et Manuscrits*, ed. Zoltán Farkas, László Horváth ve Tamás Mészáros, (Budapest: Collège Eötvös József, 2016), 17-39; Victoria Turner, “Passage, Passing et Passeur – Bertrandon de la Broquière et son *Voyage d'Outremer*”, *Atlante. Revue d'études romanes*, S. 12 (2020), 279-301; Boris Stojkovski, “Bertrandon de la Broquière on Byzantium and Serbia. Richness and Decline in the Age of the Ottoman Conquest of the Balkans”, *Byzanz und das Abendland V: Studia Byzantino-Occidentalia*, hrsg. Erika Juhász, (Budapest: Eötvös-József-Collegium, 2018), 115-131; David Joseph Wrisley, “The Loss of Constantinople and Imagining Crusade at the Fifteenth-Century Court of Burgundy”, *al-Abhath*, S. 55 (2007), 81-115; Rafael Beltrán, “Pero Tafur y Bertrandon de la Broquière en Constantinopla: la imagen ceremonial de María de Trebisonda y los encuentros diplomáticos en torno al concilio de Ferrara-Florença (1438-1439)”, *Medievalia*, S. 21 (2018), 25-74; Nissaf Sghaier, “Les voyageurs occidentaux à la découverte de l'altérité musulmane au bas Moyen Âge – L'exemple de Bertrandon de la Broquière”, *Frontière.s. Revue d'Archéologie, Histoire et Histoire de l'Art*, S. 1 (2019), 35-44; Gligor Samardžić ve Goran Popović, “The Importance of the Ottoman-era Travelogues for the Reconstruction of the Roman Road Network in Bosnia and Herzegovina”, *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature*, ed. Boris Stojkovski, C 2, (Budapest: Trivent Medieval, 2020), 1-16; Albrecht Classen, “Encounters Between East and West in the Middle Ages and Early Modern Age”, *East Meets West in the Middle Ages and Early Modern Times*, ed. Albrecht Classen, (Berlin: De Gruyter, 2013), 49-57, verilebilecek örnekler arasındadır.

¹³ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 102, 105.

¹⁴ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 107, 108-110, 135-138.

¹⁵ Deborah Howard, “Venice as Gateway to the Holy Land: Pilgrims as Agents of Transmission”, *Architecture and Pilgrimage, 1000-1500: Southern Europe and Beyond*, ed. Paul Davies, Deborah Howard ve Wendy Pullan, [Surrey (UK): Ashgate, 2013], 99. Ayrıca bkz. Jan Morris, *Venice*, (London: Faber & Faber, 1974).

¹⁶ İsa'nın doğduğunu haber alan Yahudi Kralı Herod'un (Hirodes) içlerinden birinin İsa olmasını umarak öldürülmesini emrettiği için katledilen, iki yaşından küçük çocuklara verilen isim. Bkz. Matta 2: 1-18; *A Dictionary of The Bible*, “Herod”, ed. William Smith, [Hartford (Connecticut): S. S. Scranton & Co., 1897], 323.

¹⁷ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 105, 109.

¹⁸ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 149-151.

¹⁹ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 128-129. “Ce Berkoc fu vaillant homme, car encores en est renommée audit pays. Et croy qu'il fu du royaume de France, car il y a entaillé en une Pierre de ladite maison les fleurs de lis et samble qu'elles y soint depuis que ladite maison fu faiete premierement.” *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Broquière*, 36-37.

Bertrandon'un bahsettiği, üzerinde Fransız Hanedanı'nın arması olan *fleur-de-lis*'lerin bulunduğu taşlar daha sonraki yüzyıllarda Dımaşk'ı ziyaret eden seyyahların²⁰ da ilgisini çekmiştir. Thévenot'un, Schefer'in ve Wetzstein'in, bölgede bulunan ve Fransızlar tarafından yapılan binalardaki taşların, daha sonraki dönemde buralarda yaşayanlar tarafından kullanıldığı yönündeki düşünceleri²¹ en akla yatkın açıklamadır. 1437 yılının sonlarına doğru deniz yoluyla Konstantinopolis'e giderken Truva kentinin harabelerine uğrayan Pero Tafur da bu pratik uygulamayı bir adım ileri taşımış ve Türklerin eski zamanlardan kalan yapıları kutsal kabul ettiklerini, bunlara zarar vermediklerini hatta evlerini bunlara bitişik yaptıklarını söylemiştir.²²

Bertrandon'un Sultan Berkuk'u, *fleur-de-lis*'ler aracılığıyla Fransız hanedanına – ve dolaylı yoldan Hıristiyanlığa – ait biri olarak göstermesi doğru değildir. Çünkü İbn Tağriberdi, Berkuk'un Çerkesya'dan geldiğini söylemekle kalmamış, kabilesi olarak Kesa adını dahi vermiştir. Ona göre Berkuk, ülkesinden alınarak Kırım'da satılmış, Mısır'a getirilmiş, Atabek Yelbuga el-Ömeri tarafından da 1362 civarında satın alınmıştır.²³ Memlük sisteminin Ortaçağ Türk ve Müslüman devletlerindeki önemi malumdur.²⁴ İslam tarihinde ilk kez Abbasiler tarafından kullanılmaya başlanan memlüklerin zaman içinde Abbasiler yönetimindeki bölgelere yayılması ve güçlenmeleri Abbasilerin aleyhine bir durum olmuş, Türk memlükler Mısır'da Abbasilere karşı bağımsızlık mücadelesine başlayarak Tolunoğlu Ahmed zamanında bir devlet kurmuşlardır. Bundan sonra Eyyübilere kadar olan süreçte bu bölgede kurulan İhşidiler ve Fatimiler de memlük sistemini uygulamak mecburiyetinde kalmış, nihayetinde özellikle Kıpçak ve Maverâünnehir bölgelerinden getirilen memlükleri kullanan Eyyübililer Devleti'nin zayıflamasından sonra Mısır merkezli bir Memlük Devleti kurulmuştur.²⁵ Aynicalut Savaşı'ndan (1260) sonra Altın Orda ve İlhanlılar arasında başlayan düşmanlık (bir memlûğün çocuğu memlûk olamadığı ve bundan dolayı sürekli yeni kölelere ihtiyaç duyulduğu için)²⁶ Memlük Devleti ile Altın Orda'nın yakınlaşmasına neden olmuştur.²⁷ Bu yakınlaşmanın bir diğer nedeni, XIII. yüzyılda İslam dünyasına köle sağlayan ana kaynaklardan olan ve Memlük Devleti'nin kurulmasıyla daha da önemli hale gelen Kıpçak coğrafyasının Altın Orda hâkimiyetinde bulunmasıdır. Buradan Karadeniz aracılığıyla Anadolu, özellikle Sivas şehrine getirilen köleler güneye ve Mısır'a gönderilirken, Memlük

²⁰ "O Kapıyı (Bab Şarki) geçtiğimizde sağa döndük ve biraz ilerledikten sonra şehrin duvarında yer alan kare kulelerden birinde, yerden yaklaşık üç buçuk metre yukarıda, iki kumtaşı gördük. Bunların her birinin üzerindeki *Flower-de-luce*'ler çok iyi bir şekilde işlenmişti. Üçüncü bir taşın üzerinde *Lingua Franca* ile kazılı bir yazı vardı ama çok silinmiş olduğu için okunmuyorlardı. Diğer iki taşın, üzerinde *Flower-de-luce* olan yüzlerine ayrıca iki aslan kazınmıştı ve her bir aslana yakın olarak büyük bir devedikeni vardı. Bazıları bu kulenin Fransızlar tarafından yapıldığına inanacaktır ki imkânsız değildir. Ama Türklerin zaten kesilmiş ve oyulmuş bu taşları Baniyas'tan veya daha önceden Fransızların elinde bulunan, sonradan Türklerin eline geçince onlar tarafından yıkılan bir yerden getirmiş olmaları daha muhtemeldir. Türkler tembel oldukları için taşları kendileri kesmek yerine zaten hazır kesilmiş taşları uzaktan getirmeyi tercih ederler." Jean de Thévenot, *Travels Into The Levant, Part II, Book 1*, çev. Archibald Lovell, (London: H. Clark, 1687), 14; "[Şam, Salhat yöneticisi Emir İzzeddin Aybek tarafından yaptırılan İzziye Medresesi'ndeki (İbrahim Yılmazçelik, "Türk Hâkimiyetinin Şam'ın Fiziki Yapısına Katkıları", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 10, S. 1 (2014), 29)] Cami, önceden kiliseymiş ve Fransız kökenliymiş gibi görünüyor. Çünkü *französischen Lilien* sadece bu camideki taşlarda değil aynı zamanda şehrin ana kapısının üzerindeki büyük, oldukça düzgün kesilmiş büyük bir taşın üzerinde de bulunuyor." Johann Gottfried Wetzstein, *Reisebericht über Hauran und die Trachonen nebst einem Anhang über die sabaischen Denkmäler*, (Berlin: Verlag von Dietrich Reimer, 1860), 70.

²¹ La Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, 129, d.n. 1; Thévenot, *Travels Into The Levant*, 14; Wetzstein, *Reisebericht über Hauran*, 70.

²² Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, çev. Hakan Kılınç, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 137.

²³ İbn Tağriberdi, *En-Nücum'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Durmuş Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 253-254.

²⁴ Memlük Devleti hakkında bkz. Mehmed Cenab Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlük Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1961; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlükleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmudi Devri (1412-1421)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989; Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler (1250-1517)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

²⁵ Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlukleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 99-100.

²⁶ Süleyman Kızıltoprak, "Memlük", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2004, 89.

²⁷ Reuven Amitai-Preis, *Mongols and Mamluks, The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 77-82; Fatih Bostancı, "Altın Orda Devleti ve Memluklu Devleti Arasında Diplomatik İlişkiler 1261-1264 (Berke Han ve Baybars Dönemi)", *Orta Çağ'da Diplomasi*, ed. Ercan Görgedir, (İstanbul: Efe Akademi, 2020), 89.

Devleti ve İlhanlılar arasında düşmanlık başlayınca²⁸ Memlükler de Bizans İmparatorluğu ile yakınlaşmış ve hatta köle ticareti için izin almaya çalışmışlardır.²⁹

Köle ve esir ticareti denince ilk akla gelen savaş ve çatışma gibi durumlarda ele geçirilen insanlar olmakla beraber Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada insanların çocuklarını satması sık rastlanan bir durum olmuştur.³⁰ XII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde bir yolculuk gerçekleştiren Yahudi seyyah Tudelalı Benjamin, Prag'da yaşayan ve Rusya halkı olduğunu söylediği Slavların çocuklarını sattıklarını,³¹ el-Ömeri ise Kıpçaklar da dâhil olmak üzere Karadeniz'in kuzeyindeki çeşitli toplulukların bazen kılıktan kurtulmak bazen vergi karşılığı çocuklarını sattıklarını, bazı durumlarda da ceza amacıyla hırsızların çocuklarının çalınıp satıldığını kaydetmiştir.³² Önce Niğbolu Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'e esir düşen, sonra Ankara Savaşı'nda Timur Bey'e ve ondan sonra da Timur'un ardıllarının esiri haline gelen Schiltberger, Karadeniz kıyısındaki Çerkeslerin (Strachas) Rum-Ortodoks inancında olduğunu söyledikten sonra çocuklarını Müslümanlara sattıklarını yazmış ama hemen sonra Türkler ve Moğollar arasında uygulanan³³ ölünün ağaca bırakılmasına dair bir ananelerini anlatmıştır.³⁴ Son olarak XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kırım'a uğrayan İspanyol seyyah Pero Tafur, Kefe'de, Tatarların çocuklarını sattıklarını, burada aracıları bulunan Mısır Sultanı'nın bunları alıp Kahire'ye gönderdiklerini kaydetmiştir. Onun, Hristiyanların, Papa'dan aldıkları süresiz bir mektupla, Müslümanların elindeki Hristiyanları satın alarak kurtardıklarını ve satın alınan bu Hristiyan topluluklar arasında Çerkesleri de sayması dikkat çekicidir.³⁵

Semavi dinlerin bu bölgede yani Karadeniz'in kuzeyinde yayılmasına bakılacak olursa, Hristiyanlığın ilk kez buraya 230 civarında gelen Got kabileleri arasında ve III. yüzyılın ikinci yarısında olduğu görülmektedir.³⁶ 325'te ise piskoposlukla temsil edecek duruma gelmişlerdir. Çünkü İznik Konsili'ne katılanlar arasında iki adet Got piskoposunun adı, Gotyalı (Gothia) Theophilus ve Boğazlı (Bosporus) Cadmus, geçmektedir.³⁷ Yahudiliğe dair izlere ise yine miladi ilk yüzyıllarda Taman Yarımadası'nda rastlanmaktadır. VII. yüzyılın başlarında Bizans İmparatorluğu'nda başlayan ve uzun bir süre devam eden Yahudi aleyhtarı tutum yüzünden bu bölgeye yapılan Yahudi göçü de artmıştır.³⁸ İslamiyet ise ilk olarak İtil Bulgarları arasında ve büyük ihtimalle IX. yüzyılın başlarında burada yayılmaya başlamıştır.³⁹ Türk-İslam kültürünün Doğu Avrupa'daki temsilcisi bu devlet Moğollar

²⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 13. Baskı, 2014), 518-519; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri-I: Şemseddin Altun-Aba Vakfıyesi ve Hayatı", *Bellekten*, 11, S. 42 (1947), 215.

²⁹ Georges Pachymérés, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcın Bihter Barlas, (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, 2016), 41-43; Arslan Kılıç, "Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2019), 196, 198.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Wilhelm Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2000; Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları* 8, S. 12 (2006), 12-30; Ch. Schafer, *Monumenta Historiae Patriae (Leges municipales)* külliyyatı içindeki Officium Gazere bölümünde Cenevizlilerin Kırım'daki durumlarının belirlendiğini ve bu belgeyle onların Mısır'a, Berberilere ve İspanya'daki Müslüman devletlere erkek ve genç kız köle naklini yasakladığını; Kefe'deki Venediklilerin XIV. ve XV. Yüzyıllarda Tatarların kaçırdığı Çerkesleri Mısır'a sattıklarını söylemiş fakat cilt numarası vermemiştir. Bkz. La Broquière, *Deniz aşırı Seyahat*, 152, d.n. 2.

³¹ *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri: Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia*, çev. Nuh Arslantaş, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2009), 132.

³² Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Durmuş Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, 116-118, 120-121, 127-128.

³³ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2006), 272; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1994), 220.

³⁴ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1995), 119; Barbaro, Tana'da Fransiskan Tarikatı'na bağlı bir rahibin bir oğlan çocuğu satın aldığı, Petriche adıyla rahip yaptıkları bu çocuğun adının Circasso (Çerkes?) olduğunu söylemektedir. Bkz. Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. Tufan Gündüz, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 3. Baskı, 2016), 14.

³⁵ Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, 155.

³⁶ Knut Schaferdieck, "Germanic and Celtic Christianities", *The Cambridge History of Christianity-Constantine to c. 600*, ed. Augustine Casiday ve Frederick W. Norris, C 2, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 52.

³⁷ *Analecta Nicaena: Fragments Relating to the Council of Nice*, çev. Benjamin Harris Cowper, (London and Edinburgh: Williams and Northgate, 1857), 18, 27; Ralph W. Mathisen, "Barbarian Bishops and the Churches 'in barbaricis gentibus' during Late Antiquity", *Speculum* 72, S. 2 (July 1997), 670. Ayrıca bkz. Roderic L. Mullen, *The Expansion of Christianity-A Gazetteer of Its First Three Centuries*, (Supp to *Vigiliae Christianae*, C 69), (Leiden: Brill, 2004), 152-154.

³⁸ Mihail İllarionoviç Artamonov, *Hazar Tarihi*, çev. Durmuş Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 3. Baskı, 2008), 346; Mesudi, *Muruc ez-Zehab (Altın Bozkırlar)*, çev. Durmuş Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 4. Baskı, 2017), 136.

³⁹ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015), 202; Mesudi, *Muruc ez-Zehab*, 142; Ebu Hamid Muhammed el-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, çev. Fatih Sabuncu, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2018), 190;

tarafından yıkılmış olmakla beraber oluşturduğu kültür yaşamaya devam etmiş,⁴⁰ burada kurulan Altın Orda Hanlığı da Berke Han'ın zamanında İslamiyet'e geçmiştir. Bununla beraber bu İslamiyet'in yüzeysel bir kabul olduğu ve herkes için geçerli olmadığı dikkati çekmektedir.⁴¹ Zira eski inancında yaşamaya devam eden Türkler ve Moğollara ek olarak Hıristiyanlar da Altın Orda Hanlığı içinde mevcut olmuştur.⁴² İbn Battuta Kefe civarında Hıristiyan Kıpçaklarla karşılaşmıştır.⁴³ XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde burada bulunan Josaphat Barbaro, "Tatarların" arasında halen çok sayıda "putperest" olduğunu ama kendilerini gizlediklerini öğrenmiş ve muhtemel bir sunu kalıntısına denk gelmiştir.⁴⁴ Karadeniz'in kuzeyinde aynı dönemde bulunmuş olma ihtimali yüksek olan Schiltberger, Kefe şehrinde Hıristiyanlar dâhil olmak üzere altı dinden insanların yaşadığını söylemiş ve bunları Katolikler, Rum Ortodokslar, Ermeniler, Suriyeliler, Müslümanlar ve Yahudiler olarak saymıştır ki bunlardan üçünün, (Katolik, Ortodoks ve Ermeni) patrikliği vardır.⁴⁵

Bertrandon'un Berkuk'u bu şekilde Hıristiyanlığa dâhil etme girişimi Eyice'nin de dikkatini çekmiş, fakat o sadece "takdir duyduğu Müslümanları muhakkak Hıristiyanlığa bağlamaya gayret harcar" demekle yetinmiştir.⁴⁶ Bu tür bir "özümleme (*assimilation*)" hastalığından mustarip olan sadece Bertrandon da değildir. Bu duruma en iyi örnek olarak Moğol Hanı Möngeke (Mengü) Han gösterilebilir. Korykoslu Hayton'un vaftiz ettirerek Hıristiyan dinine geçirdiği Möngeke'yi,⁴⁷ Cüzcani, tahta çıkışı esnasında ve Berke'nin ısrarıyla olmak üzere kelime-i şahadet getirterek Müslüman yapmıştır.⁴⁸ Hâlbuki bizzat Möngeke, kendi inancını, ona elçi olarak gönderilen Wilhelm von Rubruk'a anlatmıştır.⁴⁹ Bir diğer örnek de Evliya Çelebi'dir. Kendisi Bertrandon'un yaptığını bu sefer tersine çevirerek Fransız krallarının II. Bayezid'in kardeşi Cem Sultan'ın soyundan geldiklerini söylemiştir.⁵⁰ Her iki örnekte de ortak nokta karşı tarafın uluslararası alanda ciddi bir saygınlığa sahip olmasıdır. Möngeke Han dünyanın en büyük kara imparatorluklarından⁵¹ birinin Büyük Han'ı iken; Fransa da Evliya Çelebi'nin döneminde Avrupa'nın en büyük kara gücü⁵² olmuştur.

Memlük Devleti'nin uluslararası alanda fakat Avrupa özelinde olan ilişkileri ise öncelikle Haçlı Seferleri ve ikinci olarak da ticari bağlarla ilgilidir. Çünkü bu devletin üzerinde kurulduğu ve Ümit Burnu Yolu'nun keşfinden önce Doğu ile Batı arasındaki en kullanışlı güzergâhı sağlayan Mısır,⁵³ özellikle III. Haçlı Seferi'nden sonra Avrupalı devletlerin, yeni bir sefer hedefi olarak gündemine girmiş, IV. Haçlı Seferi'nin Mısır üzerine yapılmasına karar verilmiştir. Burayla olan ticari bağlarını korumak isteyen Venedik'in müdahalesiyle sefer Bizans İmparatorluğu başkentine yöneltilmiştir.⁵⁴ Mısır'da Eyyübi hâkimiyetinin sonuna ve Memlük hâkimiyetinin başlangıcına tesadüf eden VII. Haçlı Seferi'nde,

Nesimi Yazıcı, "İdil (Volga) Bulgar Hanlığı'nda İslamiyet", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 404.

⁴⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 26. Baskı, 2006), 208.

⁴¹ el-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim*, 120.

⁴² Nadir Devlet, "Altın Ordu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C 9, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 141.

⁴³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C 1, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2004), 463. Ayrıca bkz. Fuad Köprülü, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", çev. Yaşar Altan), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (1970), 145, d.n. 18.

⁴⁴ Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 17-18.

⁴⁵ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, 118-119.

⁴⁶ Eyice, "Bertrandon de la Broquière," 92, d.n. 46.

⁴⁷ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 100-104.

⁴⁸ Minhaj al-Din ibn Umar al-Uthmani, *A General History of the Mohammedan Dynasties of Asia, including Hindustan, from AH 194 (810 AD) to AH 658 (1260 AD) an the irruption of the Infidel Mughals into Islam*, çev. Henry George Raverty, (New Jersey: Gorgias Press, 2010), 1181-1182.

⁴⁹ "Biz Moğollar bizi yaşatan ve öldüren tek bir Tanrı'ya inanır ve bütün kalbimizle ona yöneliriz." Bkz. Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, çev. Ergin Ayan, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2. Baskı, 2012), 121. Barthold Möngeke'nin bir Şamanist olduğunu söylemektedir ki [Bkz. Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 521] Moğolların dinleri bu çalışmanın konusu dışındadır.

⁵⁰ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, C 1, Kitap 1, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, 2008), 66-70; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap 9, C 1, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 280.

⁵¹ Abraham Constantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, (İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008), 17, 145, 202.

⁵² İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1964), 17.

⁵³ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 422.

⁵⁴ Geoffroi de Villehardouin ve Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2016), 10, 58; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 170, 188.

Mısır'ın karşılaştığı en tehlikeli Haçlı ordusunu karşılamaları, onlara karşı zafer kazanmaları ve hatta Fransa Kralı'nı esir etmeleri (1250) Memlûklerin hâkimiyetini meşru kılmamış,⁵⁵ Mısır'ı, yasal hâkimleri olan Eyyübilerin elinden zorla ele geçirdiklerini ve memlûk asıllarını unutturmak için ihtiyaç duydukları büyük bir olaya ve fırsata Aynicalut'ta (1260) kavuşmuşlardır. Hem Haçlıları hem de Moğolları Kutsal Topraklardan uzak tuttuktan sonra 1268'de Antakya'yı, 1291'de son Haçlı kalesi Akka'yı ellerine geçirerek Suriye'yi Haçlılardan temizlemiş ve Kutsal Toprakların yegâne hâkimleri haline gelmişlerdir. Bertrandon'un gelmesinden yaklaşık 10 yıl önce Kıbrıs'ı hâkimiyetleri altına almaları (1426) ise 1440'ta Rodos'a yapılan ilk seferin ayak sesi niteliğindedir.⁵⁶ Siyasi alandaki bu faaliyetlere ek olarak Memlûk Devleti'nin Avrupa devletleriyle ticari ilişkileri olduğu da unutulmamalıdır ki çeşitli nedenlerle taraflar arasında yapılan antlaşmalara bakıldığında, bunların hem siyasi hem de ticari boyutları olduğu görülmektedir.⁵⁷ Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki ticarete aracı devletlerden biri olan Memlûkleri etkisiz bırakmak amacıyla özellikle 1291'den itibaren Papa'nın kışkırtmasıyla başlayan ticari yasaklar nihayetinde Ümit Burnu'nun geçilmesiyle (1497) neticelenecektir⁵⁸ ki bunlar Avrupa'nın gözünde Memlûk Devleti'nin ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir.

Bertrandon'un (ve diğerlerinin) bu tutumlarının diğer bir nedeninin psikanalizde savunma mekanizmaları arasında bulunan özdeşleşme (*identification*)⁵⁹ olduğu ileri sürülebilir de bu konu hem bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır hem de bu tezi araştırarak kaynakları sağlamak imkânsıza yakındır. Bununla beraber *Denizasıırı Seyahat*'inde Bertrandon kasten böyle bir bilgi çarpıtması yapmış da olabilir. Kültürlü biri olduğu varsayılabilir Bertrandon'un, *Il Milione* (Marco Polo) ve kuvvetle muhtemel bir derleme/uydurma olan *Geziler* (John Mandeville) gibi kitapları okumuş olması mümkündür. Zira *Il Milione* daha Marco Polo hayattayken çeşitli dillere çevrilmiştir.⁶⁰ Fransızca yazılan Mandeville'in *Geziler*'i de XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yayımlanmış, ilk İngilizce kopyası XV. yüzyılın başlarında Fransızcadan yapılmıştır.⁶¹ 1440 civarına tarihlenen bir kopyası 2010 yılında açık arttırmada satılmıştır.⁶² Bertrandon'dan yarım yüzyıl sonra Doğu'ya bir hac yolculuğu gerçekleştiren hemşerisi Joos van Ghistele'nin anıları, hitap ettiği kitlenin beklentisine uygun olarak değiştirildiği, asıl metne başka yerlerden eklemeler yapıldığı dikkate alınırsa⁶³ Bertrandon'un da böyle bir güdüyle hareket etmiş olması beklenebilir ki zaten seyahatnamesinin başkaları tarafından okunabileceğini ve bunu umduğunu bizzat kendisi söylemektedir.⁶⁴ Bununla beraber *Denizasıırı Seyahat*, vücuda getirildiği 1457 yılından itibaren unutulmuş ve ancak 1804'te yayınlanarak gün yüzü görebilmiştir.⁶⁵ Clarence Dana Rouillard, el yazmasının yazıldığı yüzyılda el yazması halinde kalmasını üzücü olarak nitelemiş; yayınlanmış olsa bile, Bertrandon de La Broquière zamanının ilerisinde biri olduğu için ve Doğu'ya hac seyahati gerçekleştiren Hıristiyanların ön yargıları, zaten Avrupa'da mevcut olan Türk karşıtlığını

⁵⁵ VII. Haçlı Seferi'ne katılan bir Haçlının gördükleri için bkz. Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, terc. Cüneyt Kanat, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2016.

⁵⁶ Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, V, 100-101, 104, 108, 116-117.

⁵⁷ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 462-475. Ayrıca bkz. Maria Pia Pedani, "Bahri Memlûklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Antlaşmalar", çev. Mahmut Yavaşı, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 423-430.

⁵⁸ Bahattin Keleş, "Memlûklerde Ticaret", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 431; Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, V, 118.

⁵⁹ Kişinin kendisini değerli algılaması için başarılı örgütler, kişiler vs. ile tanımlanma (özdeşleşme). Bkz. Namık Kemal Haspolat, "Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'", *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, S. 9 (2022), 4; Gerald Corey, *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*, (Belmont: Thomson Brooks/Cole, 8. Baskı, 2009), 65.

⁶⁰ Simon Gaunt, *Marco Polo's Le Devisement du Monde*, (Cambridge: D. S. Brewer, 2013), 2, 5. Marco Polo'nun bizzat kendisi, kitabının bir kopyasını, Bizans İmparatorluğu üzerine Haçlı Seferi düzenlemek amacıyla Venedik'te bulunan Fransız elçisi Thibaut de Cepoy'ya (Cepoy'lu Thibaut) vermiştir. Bkz. John Critchley, *Marco Polo's Book*, (New York: Routledge, 2017), 37-38; M. Guillaume Pauthier, *Le Livre de Marco Polo*, (Paris: Firmin Didot, 1865), lxxxix; Peter Jackson, "Marco Polo and his 'Travels'", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 61, S. 1 (1998), 88.

⁶¹ Edward Williams Byron Nicholson ve Henry Yule, "Mandeville, Jehan de", *Encyclopaedia Britannica*, C 17, (Cambridge: Cambridge University Press, 11. Baskı, 1911), 561, 563.

⁶² The Book of John Mandeville, or, Sir John Mandeville's Travels, in Middle English, Illuminated Manuscript on Vellum, Aralık 6, 2023, <https://www.christies.com/lot/lot-5320068/?intObjectID=5320068>.

⁶³ Hilmi Kaçar, "Joos van Ghistele'nin Hac Seyahati Anlatısında (1491) İslam ve Osmanlılara Dair Söylemi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 4, S. 2 (2021), 223-224.

⁶⁴ La Broquière, *Denizasıırı Seyahat*, 101-102, 298.

⁶⁵ Eyice, "Bertrandon de la Broquière," 89.

desteklediği için ta ki XVI. yüzyılda Fransızlar Doğu'ya yönelik bir merak duygusu oluşturuncaya değin, kamuoyu üzerinde ciddi bir etki yaratmayacağı görüşündedir. Zira ancak bu tarihten sonra *Denizaşırı Seyahat*, Doğu hakkında bilgi açlığı çeken Fransızlar için bir aydınlanma kaynağı haline gelebilecek⁶⁶ ve Eyice'ye göre belki de onların Türkler hakkında görüşleri çok daha olumlu olacaktır.⁶⁷

SONUÇ

Bertrandon de La Broquière, Burgonyalı bir casustur ve yeni bir Haçlı Seferi'nin mümkün olup olmayacağı konusunda istihbarat toplamak için senyörü Burgonya Dükü III. Philippe le Bon'un (İyi Filip) emriyle 1432-1433 yılları arasında Filistin, Suriye ve Anadolu topraklarında bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu faaliyeti esnasında gördüklerini ve tuttuğu notları daha sonra *Denizaşırı Seyahat* adıyla kitaplaştırmıştır.

Doğu Akdeniz'de gerçekleştirdiği yolculuğu ve Dımaşk'a ilk ziyareti esnasında, üzerinde Fransa hanedanının arması olan zambak çiçeği yani *fleur-de-lis* kazılı bir taşın bulunduğu bir han görmüş ve buranın adını Berkuk Hanı olarak vermiştir. Bunun ardından da bu topraklara gelmesinden yaklaşık 35 yıl önce hayatını kaybeden Memlük Sultanı Berkuk'tan övgüyle bahsederek onu Fransa Krallığı ve dolaylı yoldan Hıristiyanlık ile ilişkilendirmiştir.

Bertrandon de La Broquière'in böyle davranması her şeyden önce tarih araştırmalarında, kendiliğinden kaynak haline gelen, yani herhangi bir anı veya hatırayı koruma amacı gütmeyen, bilinçli olarak oluşturulmamış kaynakların, bilinçli olarak oluşturulan kaynaklara kıyasla çok daha güvenilir olduğunu bir kez daha göstermiştir. Büyük ihtimalle tarafsız gözlemler yapabildiğine inanılan ve muhtemelen bu özelliğinden dolayı böyle bir görev verilen Bertrandon dahi kaleme aldığı *Denizaşırı Seyahat*'inde bu insani özelliğini etkisiz hale getirememiştir. Bundan dolayı öncelikle bu tür eserlerin ardından da mümkünse kullanılan eseri yani kaynağı meydana getiren kişinin son derece dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

İkinci olarak Bertrandon'u hem ülkesinden bu kadar uzağa ve son derece zor şartlar altında yaşamaya hem de büyük ihtimalle hiç gün yüzüne çıkmayacak veya çıkması beklenmeyen, bu tür örtülü faaliyetlerde bulunmaya sevk eden bir tür "senyör sevgisine" sahip olmasına dikkat çekilmelidir. Ortaçağlarda, günümüzdeki şekli ve anlamıyla bir tür vatan sevgisinden bahsedilemeyeceği için onun söz konusu faaliyetlerinin en büyük itici gücü senyörü III. Philippe le Bon'a duyduğu sevgi ve sadakattir – ki bu da akla Jean de Joinville ve IX. Louis arasındaki bağı getirmektedir. Başta bu hisler olmak üzere hizmet etme duygusuyla çıktığı yolculuğunda, yaşadığı yerden son derece uzakta, kendi kültürüne ait bir ize rastlaması ve Memlük Devleti'nin jeopolitiğinden kaynaklı siyasi, dini ve ticari özelliklerin Bertrandon üzerinde uyandırdığı saygınlık hissi gibi etmenlerin birleşimi, başkaları gibi onda da iki taraf arasında bir tür ilişkilendirme, bir tür özümleme (*assimilation*) yapmaya yöneltmiştir denilebilir.

KAYNAKÇA

A Dictionary of The Bible, "Herod", ed. William Smith, Hartford (Connecticut): S. S. Scranton & Co., 1897, 322-324.

Amitai-Preiss, Reuven, *Mongols and Mamluks, The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Analecta Nicaena: Fragments Relating to the Council of Nice, çev. Benjamin Harris Cowper, London and Edinburgh: Williams and Northgate, 1857.

Artamonov, Mihail İllarionoviç, *Hazar Tarihi*, çev. Durmuş Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 3. Baskı, 2008.

Ayaz, Fatih Yahya, *Memlükler (1250-1517)*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2015.

⁶⁶ Clarence Dana Rouillard, *The Turk in French History – Thought and Literature (1520-1660)*, (New York: AMS Press Inc., 1973), 42.

⁶⁷ Eyice, "Bertrandon de la Broquière," 90.

- Bàràny, Attila, "Burgundian Crusader Ideology in Bertrandon de la Broquière's *Le Voyage d'Outremer*", *Byzance et l'Occident III-Écrits et Manuscrits*, ed. Farkas, Zoltán, Horváth, László ve Tamás Mészáros, (Budapest: Collège Eötvös József, 2016), 17-39.
- Barbaro, Josaphat, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 3. Baskı, 2016.
- Barthold, Vasiliy Vladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- İbn Battuta Tanci, Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C 1, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Bayat, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Beltràn, Rafael, "Pero Tafur y Bertrandon de la Broquière en Constantinopla: la imagen ceremonial de María de Trebisonda y los encuentros diplomáticos en torno al concilio de Ferrara-Florençia (1438-1439)", *Medievalia*, S. 21 (2018), 25-74.
- Bostancı, Fatih, "Altın Orda Devleti ve Memluklu Devleti Arasında Diplomatik İlişkiler 1261-1264 (Berke Han ve Baybars Dönemi)", *Orta Çağ'da Diplomasi*, ed. Ercan Görgeçdir, İstanbul: Efe Akademi, 2020, 85-111.
- La Broquière, Bertrandon de, *Deniz aşırı Seyahat*, ed. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- Classen, Albrecht, "Encounters Between East and West in the Middle Ages and Early Modern Age", *East Meets West in the Middle Ages and Early Modern Times*, ed. Albrecht Classen, Berlin: De Gruyter, 2013, 49-57.
- Corey, Gerald, *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*, Belmont: Thomson Brooks/Cole, 8. Baskı, 2009.
- Critchley, John, *Marco Polo's Book*, New York: Routledge, 2017.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.
- Devlet, Nadir, "Altın Ordu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C 9, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, 103-179.
- Erdoğan Özünlü, Emine, "Moğollarda ve Osmanlılarda 'At ve Süvari' Geleneği", *Altay Toplulukları*, ed. Şahin, İlhan, Solak, Fahri, Ercilasun, Güljanat K., Avirmed, Enkhbat, Çelik, M. Bilal, Taşbaş, Aymira ve Erhan Taşbaş, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 2022, 165-180.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, C 1, Kitap 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, 2008.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap 9, C 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Eyice, Semavi, "Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnamesi (1432-1433)", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 6, S. 1-2, (1975): 85-126.
- Gaunt, Simon, *Marco Polo's Le Devisement du Monde*, Cambridge: D. S. Brewer, 2013.
- el-Gırnati, Ebu Hamid Muhammed, *Gırnati Seyahatnamesi*, çev. Fatih Sabuncu, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Haspolat, Namık Kemal, "Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'", *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, S. 9 (2022), 1-9.

- Heyd, Wilhelm, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2000.
- Howard, Deborah, "Venice as Gateway to the Holy Land: Pilgrims as Agents of Transmission", *Architecture and Pilgrimage, 1000-1500: Southern Europe and Beyond*, ed. Paul Davies, Deborah Howard ve Wendy Pullan, Surrey (UK): Ashgate, 2013, 87-110.
- İnalçık, Halil, "The Ottoman Turks and The Crusades, 1329-1451", içinde *A History of The Crusades*, C 6, ed. Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard ve Norman P. Zacour, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1989, 222-275.
- İncil, Matta.
- İstahri, *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015.
- Jackson, Peter, "Marco Polo and his 'Travels'", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 61/S. 1 (1998), 82-101.
- de Joinville, Jean, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, terc. Cüneyt Kanat, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Kaçar, Hilmi, "Joos van Ghistele'nin Hac Seyahati Anlatısında (1491) İslam ve Osmanlılara Dair Söylemi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 4, S. 2 (2021), 219-234.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 26. Baskı, 2006.
- Kapar, Mehmet Ali, "İki Seyyah Bir Kültür: Broquière ve İbn Battuta Seyahatnamelerine Göre Türklerde Yemek Kültürü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41 (2019), 427-444.
- Keleş, Bahattin, "Memluklerde Ticaret", *Türkler Ansiklopedisi*, C 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 431-445.
- Kılıç, Arslan, "*Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi.*" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, 2019.
- Kızıltoprak, Süleyman, "Memlük", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2004, 87-90.
- Kocabıyıkoglu Çeçen, Zeynep, "Praising The Turk After Nicopolis: French Sources", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36, S. 1 (2021), 187-207.
- Koprman, Kazım Yaşar, "Mısır Memlukleri (1250-1517)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 99-126.
- Koprman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlükleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmudi Devri (1412-1421)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Köprülü, Fuad, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", çev. Yaşar Altan), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (1970), 141-152.
- Köprülü, Fuat, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1986.
- Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1991.
- Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de La Broquière*, ed. Charles Henri Auguste Schefer, Paris: Ernest Leroux Editeur, 1892.

- Mathisen, Ralph W., "Barbarian Bishops and the Churches 'in barbaricis gentibus' during Late Antiquity", *Speculum* 72, S. 2 (July 1997), 664-697.
- Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. Durmuş Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 4. Baskı, 2017.
- Morris, Jan, *Venice*, London: Faber & Faber, 1974.
- Mullen, Roderic L., *The Expansion of Christianity-A Gazetteer of Its First Three Centuries, (Supp to Vigiliae Christianae, C 69)*, Leiden: Brill, 2004.
- Nicholson, Edward Williams Byron ve Henry Yule, "Mandeville, Jehan de", *Encyclopaedia Britannica*, C 17, Cambridge University Press, 11. Baskı, Cambridge 1911, 560-564.
- d'Ohsson, Abraham Constantin, *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008.
- Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri: Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia*, çev. Nuh Arslantaş, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2009.
- el-Ömeri, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Durmuş Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Pachymérés, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, 2016.
- Pauthier, M. Guillaume, *Le Livre de Marco Polo*, Paris: Firmin Didot, 1865.
- Pedani, Maria Pia, "Bahri Memluklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Antlaşmalar", çev. Mahmut Yavaşı, *Türkler Ansiklopedisi*, C 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 423-430.
- Rouillard, Clarence Dana, *The Turk in French History – Thought and Literature (1520-1660)*, New York: AMS Press Inc., 1973.
- Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
- von Rubruk, Wilhelm, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, çev. Ergin Ayan, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2. Baskı, 2012.
- Samardžić, Gligor ve Goran Popović, "The Importance of the Ottoman-era Travelogues for the Reconstruction of the Roman Road Network in Bosnia and Herzegovina", *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature*, ed. Boris Stojkovski, C 2, Budapest: Trivent Medieval, 2020, 1-16.
- Schaferdiek, Knut, "Germanic and Celtic Christianities", *The Cambridge History of Christianity-Constantine to c. 600*, ed. Augustine Casiday-Frederick W. Norris, C 2, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 52-69.
- Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1995.
- Schreiner, Peter, "Konstantinopolis'te Seyyahlar ve Rehberleri", çev. A. Ufuk Kılıç, *Bizans-Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, ed. Annie Pralong, çev. Buket Kitapçı Bayrı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, 302-318.
- Sghaier, Nissaf, "Les voyageurs occidentaux à la découverte de l'altérité musulmane au bas Moyen Âge – L'exemple de Bertrandon de la Broquière", *Frontière.s. Revue d'Archéologie, Histoire et Histoire de l'Art*, S. 1 (2019), 35-44.

- Soysal, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1964.
- Sönmez, Erdem, "Annales Okulunun Türkiye'deki Tarih Araştırmalarına Etkisi", içinde *Mehmet Fuat Köprülü*, ed. Yaya Kemal Taştan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012, 253-265.
- Stojkovski, Boris, "Bertrandon de la Broquière on Byzantium and Serbia. Richness and Decline in the Age of the Ottoman Conquest of the Balkans", *Byzanz und das Abendland V: Studia Byzantino-Occidentalia*, haz. Erika Juhász, Budapest: Eötvös-József-Collegium, 2018, 115-131.
- Tafur, Pero, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, çev. Hakan Kılınç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- İbn Tagrıberdi, *En-Nücum 'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Durmuş Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Tekindağ, Mehmed Cenab Şehabeddin, *Berkük Devrinde Memlük Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1961.
- Thévenot, Jean de, *Travels Into The Levant, Part II, Book 1*, çev. Archibald Lovell, London: H. Clark, 1687.
- Turan, Osman, "Selçuk Devri Vakfiyeleri-I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 11, S. 42 (1947), 197-235.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 13. Baskı, 2014.
- Turner, Victoria, "Passage, Passing et Passeur – Bertrandon de la Broquière et son Voyage d'Outremer", *Atlante. Revue d'études romanes*, S. 12 (2020), ss. 279-301.
- Tyerman, Christopher, *God's War, A New History of The Crusades*, London: Penguin Books, 2007.
- al-Uthmani, Minhaj al-Din ibn Umar, *A General History of the Mohammedan Dynasties of Asia, including Hindustan, from AH 194 (810 AD) to AH 658 (1260 AD) an the irruption of the Infidel Mughals into Islam*, çev. Henry George Raverty, New Jersey: Gorgias Press, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1969.
- de Villehardouin, Geoffroi ve Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Wetzstein, Johann Gottfried, *Reisebericht über Hauran und die Trachonen nebst einem Anhang über die sabaischen Denkmäler*, Berlin: Verlag von Dietrich Reimer, 1860.
- Wrisley, David Joseph, "The Loss of Constantinople and Imagining Crusade at the Fifteenth-Century Court of Burgundy", *al-Abhath*, S. 55 (2007), 81-115.
- Yağcı, Zübeyde Güneş, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları* 8, S. 12 (2006), 12-30.
- Yazıcı, Nesimi, "İdil (Volga) Bulgar Hanlığı'nda İslamiyet", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, 394-408.
- Yılmazçelik, İbrahim, "Türk Hâkimiyetinin Şam'ın Fiziki Yapısına Katkıları", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, S. 1 (2014), 17-44.

İNTERNET KAYNAKLARI

- The Book of John Mandeville, or, Sir John Mandeville's Travels, in Middle English, Illuminated Manuscript on Vellum, Aralık 6, 2023, <https://www.christies.com/lot/lot-5320068/?intObjectID=5320068>